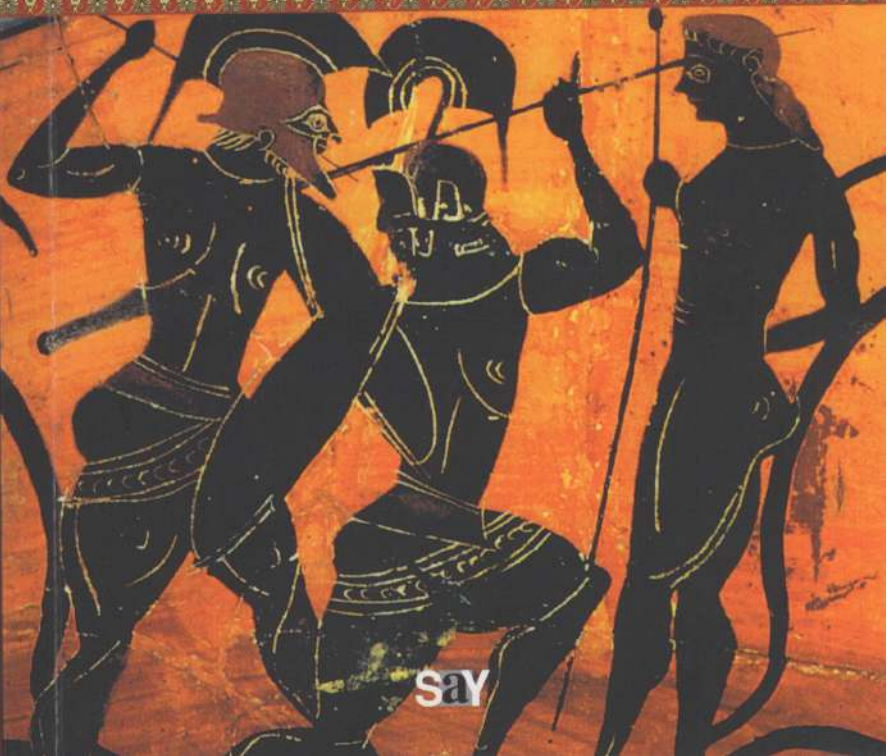
Bütün Yapıtları - 1

ARİSTOTELES

HAYVANLARIN HAREKETLERİ ÜZERİNE

Eski Yunancadan çeviren: Furkan Akderin

ARİSTOTELES

HAYVANLARIN HAREKETLERİ ÜZERİNE

Bütün Yapıtları - 1

Say Yayınları
Aristoteles / Bütün Yapıtları 1

Hayvanların Hareketleri Üzerine / Aristoteles
Özgün adı: Περί ζώιων κινήσεως

ISBN 978-975-468-982-2
Sertifika no: 10962

Eski Yunancadan çeviren: Furkan Akderin
Yayıma hazırlayan: Ahmet Cevizci

Baskı: Lord Matbaacılık & Kâğıtçılık
Topkapı-İstanbul
Tel.: (0212) 613 68 94
Matbaa sertifika no: 22858

1. baskı: Say Yayınları, 2011
2. baskı: Say Yayınları, 2018

Say Yayınları
Ankara Cad. 22/12 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 512 21 58 • Faks: (0212) 512 50 80
www.sayyayincilik.com • e-posta: say@sayyayincilik.com
www.facebook.com/sayyayinlari • www.twitter.com/sayyayinlari

Genel dağıtım: Say Dağıtım Ltd. Şti.
Ankara Cad. 22/4 • TR-34110 Sirkeci-İstanbul
Tel.: (0212) 528 17 54 • Faks: (0212) 512 50 80
internet satış: www.saykitap.com • e-posta: dagitim@saykitap.com

ARİSTOTELES

HAYVANLARIN HAREKETLERİ ÜZERİNE

Bütün Yapıtları - 1

Eski Yunancadan çeviren:
Furkan Akderin

Yayıma hazırlayan:
Ahmet Cevizci

say

İÇİNDEKİLER

ARİSTOTELES
HAYATI ve ESERLERİ

Ahmet Cevizci

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye, İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Muazzam bir entelektüel heykel gibi Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles,[1] pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan birisidir.[2] Nitekim bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aslında, bir filozof olarak Aristoteles'i harekete geçiren şey, Platon'u ve daha önceki tüm filozofları motive etmiş olan şeyden hiç farklı değildir. O da hakikati keşfetmek, neyin gerçekten var olduğunu bulmak istiyordu. Aristoteles'in bu doğrultuda, hocası Platon da dahil olmak üzere, herkesten çok yol aldığı, hakikate biraz daha yaklaştığı düşünülür. Bunu sağlayan şey de sadece felsefi dehası, analitik düşünen aklı ve dolayısıyla, bir filozof olarak büyüklüğü olmamıştır; için-

---

1 Barnes, J., *Aristoteles*, Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 9.

2 Bkz., Irwin, T., Aristotle's First Principles, Clarendon Press, Oxford, 1988, s. 6; Irwin, T., "Aristotle", Routledge Encyclopedia of Philosophy (Gen. Ed. Craig, E.), Version 1:0, Routledge, London, 2001.

de bulunduğu tarihsel dönem, yerleşmiş olduğu, bütün bir Yunan felsefesine tepeden bakan konum onun hakikat yolunda herkesten daha büyük bir mesafe almasını sağlamıştır.

Hayatı

Aristoteles, milattan önce 384 yılında Khalkidiko yarımadasının kuzeydoğu kıyısında küçük bir kent olan Stagira'da doğmuştur. Babası, Makedonya kralı Amyntas'ın, Büyük İskender'in dedesinin, özel hekimliğini yapmış olan Nikomakhos'tu.[3] Babası gibi, hekimler soyundan gelen annesi Phaistis, Aristoteles'in hayatının son yıllarında düşmanlarına karşı sığındığı Khalkis kentinde doğmuştu.[4]

Aristoteles'in, köklerinin Sağlık Tanrısı Asklepios'a dek uzandığına inanılan ve Yunan dünyasında ampirik bilimin en önemli temsilcileri olan hekimler soyundan geliyor olması, onun tıp, biyoloji ve doğa bilimlerine olan ilgisinin de nedeni olsa gerek.[5]

Kaynaklar, Aristoteles'in anne-babasını çok küçükken kaybettiğini ve akrabalarından Proksenos'un bakım ve gözetimine verildiğini bildirir. Aristoteles on yedi yaşındayken Atina'ya gelerek eğitimini tamamlamak amacıyla Platon'un Akademisi'ne girer. Aristoteles burada tam yirmi yıl kalır. Bu yirmi yılın, her ne kadar dokuz yılı Platon'un Sicilya seyahatlerinde bulunduğu döneme denk düşse de, on yılının Platon'un başkanlığında, bir yılının da üstadın ölümünden sonra, Speusippos'un önderliğinde geçirildiği bilinmektedir.

---

3 Laertios, Diogenes, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, V 1.

4 Ross, W. D., *Aristoteles*, Çev. Arslan,A. vd, İzmir, Ege Üniversitesi Yayınları, 1993, s. 1.

5 Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, Vol. VI: *Aristotle – An Encounter*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, s. 19.

Platon'un sağlığında "okulun beyni" olarak görülen Aristoteles, Platon'un ölümünden sonra Akademi'de, hiç hoşlanmadığı, "felsefeyi matematikselleştirme"[6] eğilimine ağırlık verilmesiyle okuldan ayrılır.

347 yılında, Akademi'den eski bir arkadaşı olan, sonradan Assos ve Atarneus'un politik liderliğini elde eden Hermeias'ın davetini kabul ederek Mysia'ya gider ve üç yıl süreyle burada kalır. Burada, Hermeias'ın evlatlığı veya cariyesi olan Pythios'a vurulur ve onunla evlenir.[7] Pythios'la evliliğinden, karısıyla aynı adı taşıyan bir kızı olan Aristoteles'in, eşi son Atina ikameti sırasında ölünce, Herpyliss adlı Stagiralı bir kadınla gayri meşru ilişkisinden de Nikomakhos adlı bir oğlu olur.[8]

Aristoteles bundan sonraki iki yılı, yani MÖ 344-342 yılları arasındaki dönemi, Midilli'ye yakın bir ada olan Mitylene'de geçirir. Burada olmasının en önemli nedeni, adanın yerlilerinden olan dostu Theophrastos'un, burada ona uygun bir yerleşim sağlayışıdır. Burada bilimsel çalışmaları için malzeme toplama çabası içine giren Aristoteles'in biyoloji alanındaki araştırmalarının hemen tamamı, Assos'ta ve özellikle de Mitylene'de geçirdiği bu son dönemde gerçekleşir. Nitekim eserleri sık sık bu coğrafi bölgede gözlemlenen doğal olaylara gönderme yapar.

342 yılında, bir okul açmak üzere Atina'ya dönen Aristoteles, bu sırada Makedonya Kralı Philippos tarafından, o zamanlar henüz on üç yaşında olan oğlu İskender'in eğitimini üstlenmesi için saraya çağrılır. Burada yedi yıl süreyle Büyük İskender'in hocalığını yapan filozofun, öğrencisine Homeros'un eserlerini okuttuğu, siyaset felsefesi üzerine dersler verdiği, onunla hükümdarların görevleri ve yönetim

6 Aristoteles, *Metafizik,* 992a 32.

7 Laertios, Diogenes, *A. g. e.,* V 3.

8 Ross, W. D., *Aristoteles,* s. 4.

sanatı üzerine tartışmalar yaptığı sanılmaktadır. Söz konusu eğitim faaliyetinin Aristoteles üzerinde de, dikkatini tefekkür hayatından eylem hayatına ve politik konulara yöneltecek şekilde, pozitif etkiler yaptığı tüm Aristoteles yorumcuları tarafından kabul edilmektedir. Kesin olan bir şey daha vardır ki Büyük İskender'le Aristoteles arasında hiçbir zaman sıkı bir dostluk ilişkisi oluşmamıştır; hatta fatihin, onun Yunanlıların barbarlardan mutlak üstünlüğü tezine aykırı olarak, Asya'nın fethine yönelip Batı uygarlığını Doğu medeniyetiyle birleştirmeye çalıştığı dikkate alınırsa, İskender'in onun öğütlerini dikkate almamış olduğu bile söylenebilir.[9]

İskender, fetihleri için Asya'ya doğru ilerlerken, Aristoteles de yarım bıraktığı bilimsel araştırmalarına dönmek ve bir eğitim ve araştırma merkezi kurmak üzere Atina'ya döner. *Lykeum* ya da "Lise" adıyla bilinen, tarihin tanıdığı bu ikinci büyük eğitim ve araştırma kurumunun kuruluş tarihi 335 yılıdır.

Atinalı olmaması dolasıyıyla Atina'da mülkiyet hakkı bulunmayan Aristoteles'in, kentin kuzeydoğusunda, Lykabettos tepesi ile İlissos arasında uzanan korulukta kiralamış olduğu birkaç binadan oluşan okulun içinde, dersliklerin yanı sıra İskenderiye ve Bergama kütüphanelerine örnek oluşturan yaklaşık beş yüz yazma eserlik bir kütüphane; büyük bir harita koleksiyonu ve doğa tarihiyle ilgili derslerde sıklıkla başvurulan bir eşya müzesi bulunmaktaydı.

İskender'in, müzedeki eşyaları toplayabilmesi için Aristoteles'e önemli bir para verdiği ve Makedonya İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan tüm avcılara ve balıkçılara, gözlemledikleri, bilimsel değeri olan her şeyle ilgili üstadı bilgilendirmelerini emrettiği anlatılır. Aristoteles, derslerini verdiği, bilimsel araştırmalarını sürdürdüğü ve eserlerini yazdığı bu kurum için, bir de yönetmelik hazırlamıştır.

---

9 Bkz., *A. g. e.*, s. 5.

Okulda iki tür ders yapmıştır. Mantık, fizik ve metafizikle ilgili daha soyut konuları, okulun bahçesinde, oldukça sınırlı sayıda öğrenciyle tartışarak ele aldığı, ileri düzeyde öğrencilere hitap eden sabah dersleri, *akroamatik* denilen derslerini meydana getirmekteydi. Genellikle öğleden sonra veya akşamları retorik, etik, sofistlik ve politika gibi daha pratik ve somut konularda, nispeten daha geniş bir kitlenin talebiyle oluşturulmuş dersler ise *ekzoterik* denilen ikinci ders türünü oluşturuyordu.

Bugün "Aristoteles külliyatı" diye geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, bu derslerin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından meydana gelir.

Aristoteles'in, burada hayatının son ve en verimli 12-13 yıllık dönemini geçirdiği söylenebilir. Büyük İskender'in 323 yılındaki ani ölümü, bu oldukça verimli geçen dönemin sonuna işaret eder. Atina, imparatorun ölümünün ardından, bir kez daha Makedonya'ya duyulan nefret ve hıncın dışa vurulduğu merkez olur. Makedon egemenliği süresince bastırılmış olan düşmanlık duygularının önündeki tüm engeller ortadan kalkar. Aristoteles, İskender'in öğretmenliğini yapmış olduğundan, Atinalıların gözünde şüphe duyulan biri haline gelir. Bu negatif duyguların, rakip iki felsefe okulunun, Akademi ve İsokratesçi Okul'un, Aristoteles'e yönelik, daha ziyade mesleki rekabetten kaynaklanan olumsuz duygularıyla birleşmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Aristoteles, tıpkı Sokrates gibi, onu ortadan kaldırmaya karar vermiş politikacılar tarafından, "dinsizlik" ithamıyla mahkemeye verilir. Fakat Aristoteles Atinalıların "felsefeye karşı ikinci bir cinayet işlemelerine engel olmak" amacıyla, 322 yılında Atina'dan ayrılır ve bir Makedon garnizonu olan Khalkis'e sığınır.

Aristoteles, yaşadığı bu travmanın da etkisiyle, aynı yıl, bir süredir mustarip olduğu hastalığın bedeninde yapmış olduğu ağır tahribat sonucu yaşamını yitirir.

Bilim Sınıflaması

Aristoteles, felsefe adı altında toplanan bilimlerin, bir bütün olarak varlığı ele aldıklarını söylemekteydi. Bilimlerin varlığın farklı yönlerini ya da alanlarını farklı yöntemlerle ele aldıklarını söylerken bilimlerin özerklik ya da bağımsızlığından etkilendiği görülen Aristoteles, aynı çerçeve içinde insan bilgisinin, birleşik bir bütün olmadığı gibi, bağlantısız bir çeşitlilik de oluşturmadığını ima etmekteydi.[10] Bu yüzden, şemsiye terim olarak "varlığı" kullanan; varlığın farklı alanları olduğunu, dolayısıyla farklı konuları, amaçları ve başlangıç noktaları olan farklı bilim dallarının var olmasının son derece doğal olduğunu savunan Aristoteles, buna göre bilimleri üçe ayırır: Poetik (*poetike*), pratik (*praktike*) ve teorik (*theoretike*) bilimler.[11]

Bilimler, insanın sırasıyla bilme (*theoria*), eyleme (*praxis*) ve yapma ya da yaratma (*poiesis*) gibi üç temel etkinliği bulunduğu gerçeğinden hareketle sınıflanırlar. Pratik bilimler, bilgiyi bizatihi kendisi için değil, eylem için bir kılavuz, bir araç olarak ister. Pratik felsefenin kapsamı içine giren disiplinler siyaset felsefesi ve etiktir. Bu iki disiplin, insanın farklı koşullar altında nasıl eylemesi gerektiğiyle ilgili bilimler olup, özellikle iktisat, retorik ve strateji gibi bilimler, siyaset felsefesine tabi olan disiplinler olarak ortaya çıkar.

Pratik bilimleri, bilgiye eylemin bizzat kendisi için değil, yararlı ya da güzel bir şey yaratmak için yönelen poetik ya da prodüktif bilimler izler. Burada bilgi, güzellik yaratma amacına tabi olup, estetiğin bir dalı olarak sanat kuramına karşılık gelir ve edebiyat eleştirisi ve retoriği içerir.

Söz konusu bilimlerden sonra gelen kuramsal bilimlerde ise, genel olarak ele alındığında, herhangi bir pratik amaç

---

10 Bkz., Barnes, J., *Aristoteles*, Çev. Düzgören, B. Ö., Altın Kitaplar, İstanbul, 2002, s. 42..

11 Aristoteles, *Metafizik*, 1025b 15.

gözetmeksizin bilme veya anlama amacıyla bilme söz konusudur. Konuları açısından değerlendirildiğinde, kuramsal bilimler de kendi içlerinde, doğa bilimi, matematik ve "teoloji" ya da "ilk felsefe" olarak üçe ayrılır.[12] Bunlardan doğa bilimi kendi içinde botanik, zooloji, psikoloji, meteoroloji, fizik ve kimya gibi disiplinleri kapsar. Bütün bu bilimler, ayrı bir varoluşa sahip olan ve değişen şeyleri, yani hareket halinde olan maddi varlıkları konu alır. Başka bir deyişle, bilgi, olduğundan başka türlü olamayanın bilgisi olsa da doğa bilimleri, değişen doğadaki değişmeyen yasaları araştırır. Buna göre, Aristoteles açısından doğa dünyası değişse bile, onu yöneten yasalar değişmez; doğa bilimleri, işte bu yasaları konu alır.

Aristoteles açısından doğa bilimlerinin belirleyici ilkesi, bu bilimlerin konu aldığı nesnelerin insan eyleminden bağımsız olmalarıdır. Pratik ve yaratıcı/üretici bilimler, konu aldığı şeylerin gerçekleşmeleri veya ortaya çıkabilmeleri için insanın eylemine veya ustalığına ihtiyaç duyarken, doğa bilimlerine konu olan varlıkların hareketlerinin nedeni onlara dışsal değildir. Matematikse, değişmez olmakla birlikte, ayrı bir varoluşu olmayan nesneleri, yani tözleri niteleyen şeyler olarak, yalnızca sıfat cinsinden bir varoluşa sahip olan sayıları ve mekânsal şekilleri konu alan bilimdir. Kendi içinde aritmetik ve geometri diye ayrılan matematik, şeylerin niceliksel boyutunu soyutlayarak araştırır.

Bilimlerin maddeden olan uzaklıkları ölçütünü temel alan bu hiyerarşide, matematiği en genel bilim olarak "ilk felsefe" izler. Bu en genel bilim, var olanın ne olduğunu, varlığın ne olduğunu araştırır; tözü, yani zaman, tanım ve bilgi bakımından ilk olanı araştırır. Bu ölçütlere göre ilk, hareket ve niceliğin dayanağı olan şey ise hiç kuşku yok ki töz olmak durumundadır. Töz, yani var olmak için kendisinden başka

12 Aristoteles, *Metafizik,* 1026a 18.

hiçbir şeye ihtiyaç duymayan varlık, maddi töz ve maddi olmayan, bütünüyle fiili, gerçekleşmiş töz olarak en azından ikiye ayrıldığına göre, "ilk felsefe" de kendi içinde ontoloji ve teoloji olarak ikiye ayrılır.

İlk felsefenin birinci türü ya da dalı, söz konusu töz kapsamı içine giren varlıkların doğasını, onların neden dolayı veya neyin marifetiyle her ne ise o olduklarını araştırır. Burada ele alınan bütün tözler, açıktır ki maddi bir öğe ihtiva eden ve dolayısıyla hareket veya değişme halinde bulunup bütünüyle gerçekleşmiş olmayan varlıklardır. Aristoteles'e göre, başka bir töz veya töz türü vardır. İlk felsefenin ikinci dalı olan teoloji (*theologike*) bütün tözlerin en temeli olan tözü, yani hem ayrı bir varoluşa sahip olan hem de değişmez olan varlığı, maddeyle en küçük bir ilişkisi olmadan varolan tözü konu alır. Bu töz de Aristoteles'te ilk muharrik veya hareket etmeyen hareket ettirici adını alan Tanrı'dır.

Eserleri

Aristoteles'in eserleri de söz konusu bilim tasnifine uygun olarak sınıflanır. Bunun dışında Aristoteles'in, en azından birçok kimsenin gözünde, sadece ayrı dalları veya müstakil alanları olan bir disiplin olarak felsefenin değil, çok daha genel bir biçimde, bağımsız disiplinlere ayrılan entelektüel araştırma anlayışının yaratıcısı olması olgusunu da dikkate almak gerekir. Sözgelimi, mantık ve matematiğin ispat standartlarının doğa bilimi için geçerli olamayacağını öne süren Aristoteles, matematik ve fiziğin de etik ve politika için bir model olamayacağını savunmaktaydı. Aristoteles eserlerini, işte böylesi bir anlayışla, genel bir entelektüel araştırmanın ayrı alanlarında bilinmesi gereken temel malzemeyi ortaya koyan çalışmalar olarak kaleme almıştır.

Eğitici ve araştırmacı kişiliğine ek olarak, yazarlığı bakımından da oldukça üretken olan Aristoteles, başlangıçta, ahla-

ki konular üzerine Platon'un diyaloglarını kendisine model alarak, bir dizi felsefi diyalog kaleme alıp yayımlamıştır.[13] Hayli çekici ve etkileyici bir üslupla yazılan ve ona yaşadığı dönemde büyük bir ün kazandıran bu diyalogların neredeyse tamamı kaybolmuştur. Bu nedenle, Aristoteles'in yazar olarak ünü, kendisinin yayımlamadığı ve MS 2. yüzyılda, bir Peripatetik olan Rodoslu Andronikos tarafından yayımlanıncaya kadar dünyanın büyük ölçüde varlığından habersiz olduğu bilimsel/felsefi denemelere dayanır.

Olağanüstü zengin çeşitliliği, içeriği ve özgünlüğüyle gerçek bir entelektüel başarıyı somutlaştıran bu eserler, ilk diyaloglarının ya da Platon'un diyaloglarının edebi kalitesinden ve sanatsal üslubundan yoksundur. Zaman zaman azımsanmayacak ölçüde muğlak hale gelebilen, bazen de tekrarlar ve hatta tutarsızlıklar ihtiva eden bu denemelerin, Akademi'de verdiği derslerden önce veya sonra kaleme alınmış taslak ya da kayıtlar olduğuna inanılmaktadır.

Aristoteles'in söz konusu bilimsel/felsefi denemeleri ya da eserleri yedi başlık altında sınıflanabilir. Bunlardan birincisi, mantıkla ilgili eserlerdir. Neredeyse yüzyılımıza kadar mantık alanını hâkimiyetine alan eserleri *Organon* başlığı altında altı kitaptan oluşur. Mantığın doğru düşünme ve araştırmanın aracı olması nedeniyle, esere "araç" ya da "alet" anlamına gelen Organon adı verilmiştir. Bu altı kitap sırasıyla; *Kategoriler*; *Peri Hermenias*; *Birinci Analitikler*; *İkinci Analitikler*; *Topikler* ve sofistik argüman ya da eristikle ilgili olan *Sofistik Çürütmeler*'dir. Altı eser içerisinde, *Birinci Analitikler*, tümdengelimsel bir formel mantık sistemi formüle etme yönündeki ilk teşebbüsü temsil eder ve bir tasım kuramı üzerinde yükselir. *İkinci Analitikler* ise bu mantık sistemini, bilimsel bilginin tanımı ve yorumunda kullanır. Aristoteles'in anladığı

13 Luce, J. V., *An Introduction to Greek Philosophy*, Thames & Hudson, London, 1992, s. 111.

şekliyle mantık, dile ve anlama ilişkin bir araştırmayla dilin dil-dışı gerçeklikle olan ilişkisi üzerine bir incelemeyi içermek durumunda olduğundan, söz konusu mantık külliyatı içinde yer alan diğer eserler, bugün dil ve bilim felsefesiyle mantık felsefesi içinde geçen pek çok konuyu ele alır.

Mantıkla ilgili eserlerden sonra, doğa bilimleriyle ilgili eserleri gelir. Tüm eserlerinin yaklaşık çeyreğini meydana getiren bu çalışmaların başında biyoloji yer alır. Söz konusu eserler, Aristoteles tarafından iki başlık altında toplanmıştır. Birinci başlıkta, hayvanların yaşamının belli başlı olgularını ele alan, giriş niteliğindeki bir eser olarak *Historia Animalium* [Hayvanların Tarihi] adlı kitap bulunur. İkinci başlık ise *Hayvanların Tarihi*'nde ele alınan olguların teorisini ortaya koymayı amaçlayan eserlerden meydana gelir. Söz konusu teori genel olarak canlı şeyler konusuyla ilgilidir. Bu konuyla ilgili olan iki eser *De Partibus Animalium* [Hayvanların Kısımları] ve *De Incessu Animalium* [Hayvanların Gelişimi]'dir. Canlı şeylerin önemli özelliklerini ele aldığı eserleriyse *Parva Naturalia* [Küçük Doğal Şeyler], *De Motu Animalium* [Hayvanların Hareketleri] ve *De Generatione Animalium* [Hayvanların Oluşumu]'ndan meydana gelir.

Ayrıntılı gözlem koleksiyonları da içeren bu eserlerde Aristoteles bir yandan biyoloji ve zoolojiye genel bir giriş yaparken, dört yüz doksan beş türün varlığını teşhis ederek çeşitli üreme yollarını ele alır. Aristoteles benzer bir gözlemi, *Meteoroloji* adını taşıyan eserinde, cansız doğa için de yapar.

Aristoteles'in doğa bilimleriyle ilgili diğer eserleri, özellikle de sekiz kitaptan oluşan *Fizik*, dört kitaptan meydana gelen *Astronomi* ve iki kitaptan oluşan *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, doğa bilimi alanında yapmış olduğu tüm gözlemleri açıklama imkânı veren sınıflayıcı bir şema içerir. Bu şema da hiç kuşku yok ki Aristoteles'in yine bu eserlerde geliştirmiş olduğu bir doğa yorumuna; form, neden, madde ve

değişmeyle ilgili görüşlerine; kısacası, doğal organizmaların ve davranışlarının nasıl anlaşılacağıyla ilgili kavrayışına dayanır.

Günümüzde bilim kapsamı içinde ele alınan ve Aristoteles'in ampirik bakış açısını yansıtan bu araştırma ve denemelerden sonra, on dört kitaptan oluşan *Metafizik* gelmektedir. Aristoteles'in kendisinin kullanmadığı *meta ta phusika* (Fizikten sonra gelen) adı, Rodoslu Andronikos'un sınıflamasından alınmadır. Bu kitap, aynı zamanda Aristoteles öncesi Yunan felsefesinin, varlık felsefesi bakımından eleştirel bir tarihi niteliğindedir. Kitabın özünü, Aristoteles'in "töz olarak varlık" kavramını ortaya koyan ve maddeyle form kavramının felsefi yorumunu veren 6., 7. ve 8. kitaplar oluşturur. Metafiziği, diğer disiplinlerin temelleri ve önkabulleriyle ilgili düşüncelerinin oluşturduğu genel çerçeve içinde, "varlık olmak bakımından varlığın" evrensel bilimi olarak tanımlayan Aristoteles, bu eserde doğaya ilişkin araştırmanın temellerini ele alır, canlı organizmaların indirgenemez karakterini gözler önüne serer. Bu eserde yer verdiği önemli konulardan biri de kozmik düzenin nihai ilkesi olarak Tanrısal tözdür.

Aristoteles külliyatında dördüncü sırada, psikolojiyle ilgili eserleri yer alır. Bu kapsam içinde değerlendirilebilecek iki temel eseri vardır: Duyum, bellek, imgelem ve düşünce konularını ele aldığı *Ruh Üzerine* ve algı, uyku ve uyanıklık, uzun ve kısa yaşam, düşler, yaşam ve ölüm gibi konuları ele aldığı *Parva Naturalia.* Aristoteles, özellikle zihin felsefesine önemli katkılar yaptığını kolaylıkla görebileceğimiz bu iki eserinde esas itibariyle, ruh-beden ilişkisini açıklamak için form ve madde öğretisini kullanır ve farklı canlı varlık türlerinde görülen farklı ruh tiplerini ele alır.

Beşinci sırada, etikle ilgili üç eseri bulunur: Ahlak felsefesine yaptığı önemli katkıların yer aldığı *Nikomakhos'a Etik,* onun daha erken ve nispeten daha az önemli bir versiyonu olan *Eudemos'a Etik* ve nihayet *Magna Moralia.*

Tüm Yunan düşünürleri gibi Aristoteles de ahlaklılığın amacı olan iyi hayatın, ancak iyi düzenlenmiş bir topluluk-ta gerçekleşebileceğine inanır. Bu nedenle, külliyatta etikle ilgili eserleri politikaya ya da siyaset felsefesine ilişkin eser-ler takip eder. Bunların en önemlisi Yunan kent devletinin doğası ve farklı yönetim tarzları üzerine son derece önemli ve ilginç düşüncelerinin yer aldığı, ve siyaset teorisinde önemli bir yer tutan *Politika*'dır.

Külliyatın sonuncu kategorisi, bir yandan mantık, diğer yandan da etik kuramı ve siyaset felsefesiyle yakından ilişkili iki eser olan *Retorika* ve *Poetika'dan* oluşur.

ÖNSÖZ

HAYVANLARIN HAREKETLERİ ÜZERİNE

Aristoteles'in, bilim ve felsefe tarihinde azımsanmayacak bir yer tutan "eylem kuramı"nın felsefi açıdan önemi esas itibariyle, akıl yürüten varlıkların veya akıllı hayvanlar olarak insanların nedensel ilişkilerin hüküm sürdüğü doğal dünyadaki yeri ve konumuyla ilgili metafizik soru ve problemler ile insanın özgürlüğü ve sorumluluğuyla ilgili etik soru ve problemlerin kesiştiği bir noktada geliştirilmiş olmasından kaynaklanır. Eylem kuramıyla Aristoteles, zihin halleriyle vücut hareketleri veya eylemler arasındaki ilişkiyi bütün ayrıntılarıyla ortaya koymak suretiyle, bir yandan ahlaki sorumluluğun kapsamını, diğer yandan da manevi veya zihinsel nedenselliğin doğasını gözler önüne serme amacı güder.[1] Bu açıdan bakıldığında, eylem kuramının bir taraftan biyolojiyle, diğer yandan psikoloji ve etikle yakın bir ilişkisi olduğu söylenebilir.

Aristoteles, söz konusu eylem kuramını üç ayrı eserinde geliştirir. Bu eserlerden ilki *Ruh Üzerine*, ikincisi *Hayvanların Hareketleri Üzerine*, üçüncüsü ise *Nikomakhos'a Etik*'tir. *Ruh Üzerine*, esas olarak ruhta hayvani hareketi başlatan şeyin mahiyeti üzerine bir araştırmadan mey-

1 Lennox, J., *"Aristotle's Biology", Stanford Encyclopedia of Philosophy,* Gen. Ed. Zalta, E. N., 2006.

dana gelir. *Ruh Üzerine* ile mutlak bir süreklilik arz eden *Hayvanların Hareketleri Üzerine* ise hareketin genel ilkeleri veya ortak nedenlerine dair bir araştırma üzerinden hayvani hareketin biyolojik ve psikolojik boyutlarını tüm ayrıntılarıyla ele alır. Bu iki kitap, hayvani hareket üzerinden beşeri eylem konusuna geçilen ve insani eylemin iradi olan ve iradi olmayan yönlerinin birbirinden ayrıldığı *Nikomakhos'a Etik*'in de temelini oluşturur.[2]

Buradan hareketle, *Hayvanların Hareketleri Üzerine*'nin bir anlamda, biyoloji ve psikolojinin dolayımından geçerek etiğe doğru şekillenen eylem kuramını ortaya koyan üçlemenin ikinci kitabı olduğu söylenebilir. Yine aynı bağlamda, Aristotelesçi genel bilim felsefesi anlayışı içinde, hem biyolojik eserlerle hem de psikolojik eserlerle yakından ilişkili olduğunu söylemek de doğru olacaktır.

Eserde gerçekleştirilen araştırmanın yapısını anlamak amacıyla, öncelikle Aristoteles'in bilim anlayışını en genel şekliyle ele almak, sonra da *Hayvanların Hareketleri Üzerine* adlı eseri, bir taraftan biyoloji ile ilgili eserlerine, diğer yandan da biyolojinin yanı sıra psikolojiye de yer ver veren *Ruh Üzerine* adlı eserine bağlamaya çalışmak yerinde olacaktır.

Bu bağlamda, her şeyden önce Aristoteles'in eserde ortaya koyduğu araştırma veya soruşturmanın bilimsel araştırmanın doğasıyla ilgili genel görüşlerine tamamen uygun düştüğünü söylemek gerekir. Aristoteles, *Analitikler*'de, bilimde en temel amacın, gündelik deneyimin dağınık ve düzensiz olgularından hareketle her yönüyle düzenli bir bilimsel kavrayış ve bilgiye ulaşmak olduğunu söyler. Onun gözünde bilimsel araştırmanın amacı, hiyerarşik bir biçimde düzenlenmiş kavramlarla

2 Ross, W. D., *Aristoteles*, s. 137.

önermelerden oluşan ve son çözümlemede araştırılan konunun kapsamı içinde kalan nesnelerin özsel yönleri veya doğalarıyla başkaca birtakım zorunlu ilkelerin bilgisine dayanan bir sistem oluşturmaktır.

Aristoteles'e göre, bilim alanında dört temel husus araştırılır: Olgu, olgunun nedeni, bir şeyin var olup olmadığı ve o şeyin ne olduğu.[3]

Aristoteles, bu dört husus ya da konunun ikili gruplar üzerinden iki başlık halinde düzen kazandığını, çiftlerden her birinin doğal bir düzen içinde bulunduğunu söyler. Buna göre, bir olay, durum veya olgunun var olduğunu tespit ettikten sonra, onun varlık nedenini, var olma sebebini soruştururuz. Başka bir deyişle, olguyu bildiğimiz zaman, olgunun nedenini araştırmaya geçeriz. Benzer şekilde, bir şeyin var olup olmadığıyla ilgili araştırmamızı nihayetlendirdikten sonra, onun doğasını ve ne olduğunu araştırma yoluna gideriz. Bu ise bilgiden nedensel bilgiyi, bilimsel araştırmadan nedenlere ilişkin araştırmayı anlayan Aristoteles'te, bilimsel araştırmada ya bir orta terimin var olup olmadığının ya da orta terimin ne olduğunun araştırıldığı anlamına gelir. Bunun da nedeni, orta terimin nedeni vermesidir.[4]

Aristoteles, söz konusu yöntem anlayışını veya bilim felsefesi yaklaşımını biyolojik araştırmalarında ve biyolojiyle ilgili eserlerinde de hayata geçirir. Altı eserden meydana gelen biyoloji külliyatında Aristoteles, bütün hayvanların genel özellikleriyle farklılıklarını gözler önüne serecek şekilde, işe önce *historia* veya olgu ile yani, genel bir araştırmayla başlar. Buna göre *Historia Animalium* [Hayvanların Tarihi] külliyatın temel eseri olup hayvani

3 Aristotle, *Posterior Analytics* (trans. by G. R. G. Mure), 89b23-25, *The Basic Works of Aristotle* (edited and with and introduction by R. Mckeon), Random House, New York, 1941.

4 Aristotle, *Posterior Analytics*, 90a7-9.

hayatın belli başlı olgularını ortaya koyar.[5] Gerçekten de eser, bütün hayvanlar için geçerli olan özelliklerle bilumum farklılıkları gözler önüne serme iddiasıyla karakterize olur. Aristoteles bu özellikler ve farklılıklar yoluyla, yani bir tür toplama ve bölme yöntemiyle, canlılar dünyasını sınıflayıp tarihin tanıdığı ilk ve en önemli varlık cetvellerinden birini ortaya koyar.

Aristoteles'in bu eserde ortaya koyduğu geniş kapsamlı sınıflama, günümüzde omurgalılarla omurgasızlar arasındaki bölmeye tekabül eden kanlı ve kansız hayvanlar arasındaki ayrıma dayanır. Buna göre, bitkimsi hayvanlardan başlayıp böceklere, oradan önce balıklara, sonra da pullu dört ayaklılara, kuşlara, deniz memelilerine ve kara memelilerine kadar uzanan söz konusu varlık cetvelinin en tepesinde insan bulunur.[6] En basit veya ilkelden en karmaşığa, bitkiden hayvanlara ve insana giden on bir basamaklı bu varlık cetveli, Aristoteles'in biyoloji veya varlık anlayışının teleolojik karakterini de gözler önüne serer.

Canlı varlıkları, hiyerarşik bir varlık cetveli üzerinde, yapılarının ve işlevlerinin karmaşıklığına göre, daha yüksek bir hayatiyet potansiyeline ve hareket yeteneğine sahip olanlar daha üstte yer alacak şekilde sınıflayan Aristoteles, doğal süreçleri yöneten şeyin zihinsel amaçlar, yani ereksel nedenler olduğu inancındaydı. Aristoteles, modern bilim tarafından hiçbir şekilde kabul görmeyen söz konusu teleolojik veya amaçlı görüşünü ifade ederken, varlığın temelinde maddenin olduğunu söyleyen materyalizmi reddederek, bir organizmanın veya canlı varlığın yetkinlik ölçüsünün onun formu olduğunu ileri sürer.

Hayvanların Tarihi'nde olguyu ortaya koyan, organizmaları sahip oldukları özelliklere göre sınıflayan Aristoteles,

---

5 Lennox, J., *a. g. e.*.

6 Ross, W. D., *Aristoteles*, s. 141-143.

bundan sonra aralarında *Ruh Üzerine* ve *Hayvanların Hareketleri Üzerine* adlı eserlerin de bulunduğu beş temel eserde, söz konusu özelliklerin veya olguların nedenlerini vermeye, onları bir kuram üzerinden açıklamaya geçer. Bu temel olgulardan veya organizmaların en önemli özelliklerinden biri de "hareket"tir. Aristoteles, bu olgunun nedenini öncelikle *Ruh Üzerine* adlı eserinde ele alır.

Ruh Üzerine'de hareketin üç muhtemel kaynağını, bitkisel ruh, algı ve düşünceyi inceleyip, bunları tek tek reddeder.[7] Bunlardan bitkisel ruhun hareket kaynağı olamamasının en temel nedeni, söz konusu ruhun, organizmanın her daim bir şey için hareket etmesi nedeniyle, hareketten ayrılmaz olan "imgelem ve iştiha"dan yoksun olmasıdır.[8]

Aristoteles, algının veya duyusal ruhun da hareketin nedeni olamayacağını söyler. Bunun en önemli nedeni, duyusal ruh veya duyulmama gücüne sahip bazı hayvanların, hayatlarının sonuna kadar sabit ve hareketsiz olmalarıdır.[9] Üçüncü olarak düşünme gücü veya aklın da hareketin kaynağı veya nedeni olabilmesi olgusunu ele alan Aristoteles, aklın yapılması gerekeni düşünmediği gibi, peşinden gidilmesi veya sakınılması gereken şeyle ilgili olarak da bir şey söylemediğini ifade eder. Hareket her zaman bir şeyden kaçınan veya bir şeyin peşinden koşan bir kimsenin ya da hayvanın şöyle ya da böyle bir parçası olan bir amaca yöneliktir. Oysa düşünme gücü somut bir amaca yönelik değildir. Bu durum düşünme gücünü bir hareket kaynağı olmaktan alıkoyar.[10] Dahası,

7 Aristotle, *De Anima* (trans. by J. A. Smith) 432a20-35, *The Basic Works of Aristotle* (edited and with and introduction by R. Mckeon), Random House, New York, 1941.

8 Aristotle, *De Anima* (trans. by J. A. Smith), 432b 15-17..

9 Aristotle, *De Anima* (trans. by J. A. Smith), 432b 19-20.

10 Aristotle, *De Anima* (trans. by J. A. Smith), 432b 23-27.

hayvanların akli parçadan yoksun olmaları fakat hareket etmeleri, düşünme gücü veya başka bir akli kapasitenin hareketin kaynağı olabilmesi ihtimalini ortadan kaldırır.

Aristoteles *Ruh Üzerine* adlı eserinde, hareketin kaynağı olamayacak güç ya da unsurları eledikten sonra, hareketin nedeni olabilecek güç ya da melekeleri ele alır. Bunlardan biri pratik akıl veya ölçülüp biçilmiş seçim, diğeri ise iştah veya arzudur. Aristoteles, bunlar bir başlarına hareketin nedeni olamasalar bile, zaman zaman yerini hayal gücüne bırakan pratik aklın arzu ile birlikte hareketin nedeni olduğu sonucuna varır.

Aristoteles, *Ruh Üzerine*'de açıkladığı kuramını, *Hayvanların Hareketleri Üzerine*'de biraz daha geliştirir ve genel teleolojik yaklaşımına bağlı olarak, bütün hayvani hareketlerin amaçlı olduğunu söyler. Bir amaca bağlı olan, yani bir şeye yönelen veya bir şeyden sakınan hareketlerin kaynağında ise ya bilişsel ya da iradi unsurların veya her ikisinin birden bulunduğu kanaatindedir. Bilişsel fakülte ya da yetenekler için Aristoteles'in kullandığı Yunanca terim *nous*tur.

Aristoteles, *nous* kapsamı içinde, hareket kaynağı olarak akılla birlikte, imgelem ve duyu-algısına yer verir. Buna karşılık, iradi unsur ya da arzulayan kaynak söz konusu olduğunda Aristoteles tin, iştah ve istekten söz eder. Buna göre, hayvani hareketin bağlı olduğu arzu ya da seçim, sadece imgeleme bağlı bir değişim yaşandığı zaman ortaya çıkar. Başka bir deyişle, arzu kendiliğinden veya gelişigüzel ortaya çıkmaz; duyu-algısı yoluyla dışsal veya hayal gücü aracılığıyla içsel bir değişim gerçekleştiğinde gündeme gelir.

Aristoteles, duygulanım veya etkilenimlerin organları veya organların kısımlarını hareket için hazırladığını öne sürerken, arzunun duygulanımlara, imgelem veya hayal gücünün de arzuya yol açtığını söyler. İmgelem ise ya

düşünce ya da duyu-algısı yoluyla ortaya çıkar. Demek ki en azından mantıksal ve zamansal olarak sıra, düşünce ya da duyu-algısından imgeleme, imgelemden arzuya, arzudan duygulanıma ve nihayet, bedensel harekete doğrudur. Bedensel hareket ise vücudun parçalarının sıcak ve soğuk etkisiyle genleşmesi ve kasılması suretiyle olur.

Ahmet Cevizci
Mart 2011

*HAYVANLARIN HAREKETLERİ ÜZERİNE**

* Çeviride *Aristotle: Parts of Animals, Movement of Animals, Progression of Animals* (Loeb Classical Library No. 323) künyeli çalışma temel alınmıştır. Çevirinin yorumlanması ve dipnotlarda Loeb edisyonundan yararlanılırken, dolaylı olarak yararlanılan ikincil kaynaklar kitabın sonunda yer alan kaynakçada sunulmuştur. Çeviride Yunanca isimlerin yazımlarında orijinalleri muhafaza edilmiş, sadece Türkçeye yerleşmiş olan kelimeler okunuşun akıcılığını kaybetmemesi adına Türkçeleştirilerek verilmiştir.

1

Hayvanların tüm hareketleri, bu hareket türlerinin birbirinden nasıl ayrıldığı ve her hareketin sahip olduğu rastlantısal niteliklere sahip olan şeyin ne olduğuyla ilgili kısmı daha önceki araştırmamızda tartışmıştık.[1] Bundan sonraysa artık her hareketin ve hareket etmenin ortak nedenini araştırmalıyız. Çünkü bazı hayvanlar uçarak, bazıları yürüyerek bazıları yüzerek ya da benzeri yöntemlerle hareket ederler. Şimdiye kadar tüm hareketlerin genel bir ilkesi olduğu, bundan dolayı bir şey olarak kendi kendisini hareket ettirdiği ve yine bundan dolayı ilk hareket ettirenin *akineton*[2] olması gerektiği, sonsuz hareketin varlığı ve eğer varsa ne olduğu konuları daha önceden araştırıldı.[3] Ancak biz- 698a

1 Hayvanların hareketiyle ilgili olarak genel ve bilimsel bir açıklama ortaya koymayı amaçlayan Aristoteles, burada söz konusu açıklamanın temellerinin Hayvanların Tarihi ve Hayvanların Gelişimi adlı eserlerinde bulunduğunu ifade ederek, söz konusu iki esere gönderme yapar.

2 *Akineton* Yunancada "sabit, hareket ettirilmeyen" anlamlarına gelmektedir.

3 Aristoteles, burada özellikle *Fizik*'in VIII. kitabında "hareket etmeyen hareket ettirici" ve "hareketin ezeli-ebediliği"yle ilgili olarak ortaya konan argümanlara gönderme yapmaktadır. Hareketle ilgili bu genel argümanların hayvanların hareketi için de geçerli olduğu varsayımından yola çıkarak, Aristoteles buradan sonra "hayvan hareket ediyorsa, bu hareket sürecinde parçaların bütünle olan ilişkisinin ne olacağı", "hareket eden parçalar ile sükûnet halinde olan parçalar arasındaki ayrımın nasıl yapılacağı" sorularına yanıt vermeye çalı-

ler bir canlının hareketini sadece genel ve teorik olarak incelememeliyiz. Bunu aynı zamanda bireysel durum ve algılama nesnelerine göre incelemeliyiz. Ancak bu şekilde bir araştırma gerçekleştirdikten sonra genel bakışa geçmeliyiz. Gerçi bu genel açıklamanın da mutlaka bireysel durumla uyum halinde olması zorunluluğu vardır. Çünkü algılama nesnelerinde görüldüğü üzere, durağan halde olan hiçbir şey yoksa eğer, hareketin olması imkânsızdır. Verdiğimiz örnek, hayvanlar için de geçerlidir. Çünkü hayvanlara ait parçalardan birisi hareket ederse mutlaka bir diğeri hareketsiz kalmak zorunda olacaktır. Zaten hayvanların eklemlere sahip olma nedeni de budur. Hayvanlar, eklemlerini bir merkez gibi kullanırlar. Eklemi kapsayan bölüm, eklem sayesinde potansiyel ve fiili olarak değişmek suretiyle bir ya da iki bölümlü ya da düz veya eğimli hale gelebilir. Eklemdeki ilgili kısım büküldüğünde ya da hareket ettirildiğinde, yine eklemde bağlantı görevini taşıyan bir başka nokta hareketsiz kalır. Bu durum bir çemberdeki AD çizgisinin hareketsiz kalıp B'nin hareketi nedeniyle AC'yi oluşturmasına benzer.[4] Ancak geometrik merkezde verilen örnek her açıdan bölünemez olarak varsayılmaktadır. (Çünkü buradaki hareket sadece kurgusaldır. Hiçbir matematiksel nesne, hareket etmez.) Ancak eklemler söz konusu olduğunda merkez hem
698b potansiyel hem de fiili olarak zaman zaman bir, zaman zamansa bölünebilen olur. Hangi durum geçerli olursa olsun aşağıdaki parça hareket halinde olmasına karşın hareketin başladığı ilke, kendisi bir ilke olduğundan

---

şır. İlk açıklamayı eklemlerin işleyişi üzerinden yapar ve eklemlerin işleyişini matematiksel bir modelden yararlanarak açıklama cihetine gider.

4 Orijinal metinde A, B, C noktaları Yunan alfabesine uygun olarak A, B, G şeklinde verilmiştir. Bu ifadeleri Türkçedeki kullanım şekillerine göre vermeyi uygun bulduk.

dolayı değişimin dışında kalacaktır. Örneğin kolun ön kısmı hareket ettirildiğinde dirsek hareket etmez, kolun tamamı hareket ettirilirse bu kez de omuz hareketsiz kalacaktır. Ayağın önü hareket ettirildiğinde diz hareketsiz kalırken, bacağın tamamı hareket ettirildiğinde kalça hareketsiz kalacaktır. Buradan şöyle bir sonuç çıkar: Bir şeyin kendi hareket kaynağına bağlı olarak hareket ettirilmesi ve yine onun bir şeye yaslanarak bütünsel bir biçimde ya da parça parça hareket ettirilmesi için her hayvanın kendisinde mutlaka durağan bir şeye sahip olması zorunluluğu vardır.

2

Kendisinin dışında mutlak olarak sükûnet halinde ve hareketsiz olan bir şey olmadığı sürece, hayvanın sahip olduğu sükûnetin bir önemi olmaz.[5] Son söylediğimiz üzerinde biraz durmak gerekir. Çünkü bu, sadece hayvanların hareketleri üzerine değil, aslında genel anlamda hareket ve evrenin hareketiyle ilgili bazı düşünceler de barındırmaktadır. Bir hayvanın hareket edebilmesi için kendisinde sükûnet halinde olan bir şey olması gerektiği gibi hayvanı, durağan bir şeyin varlığı sayesinde hareket ettirilen şey hareket ettirebilir. Çünkü bir şey sükûneti sayesinde hareketi destekliyorsa o, görevini yapmadığı zaman durum, insanın kumda ya da kurbağanın çamurda ilerlemeye çalışmasına benzeyecektir. Yani her iki örnekte de ilerleme söz konusu olmaz. Buradan yerin sabit olmadığı durumlarda yürümenin, hava ve denizin belli bir direnç göstermedikleri zamanlarda ise uçmanın ve yüzmenin imkânsızlığı ispatlanır. Yani direnmeyi ve sükûneti bu sağlar ve bunun hareket ettirilenden başka bir şey olması gereklidir. Böylece şu sonuca ulaşabiliriz: Sükûneti sağlayan şeyin hareket ettirilen şeylerin hepsinden tamamen farklı olması gerekir, mutlak anlamda hareket ettirilemeyen şey hiçbir şekilde hareket ettirilenin parçası olamaz. Çünkü tersi durumda hareket ettirilen hareket edemez. Son söylediğimizin ispatı şu şekilde yapılabi-

5 Hayvandaki hareketli parça ile sükûnet halinde olan parça arasındaki ayrıma ek olarak, Aristoteles bir de eğer hayvan hareket edecekse onun hareketiyle hareket ettirilmiş olmayan bir şeyin olması gerektiğini ileri sürer.

lir: Bir insan kayığın dışındayken eline bir sırık alarak onu kolayca hareket ettirebilir ancak kayığın içinde olsa aynı şeyi yapamaz. Bu kişi Tityos[6] da olsa, ressamların tasvir ettiği gibi kayığın içinden üfleyen Boreas[7] da olsa bir şey değişmez. –Ressamlar Boreas'ı kendi içinden nefes gönderir şekilde çizmişlerdir.– Oysaki bir insan rüzgâr yaratmak için hafif ya da güçlü bir şekilde nefes alıp verse ya da bir şey ile başka bir şeyi fırlatsa veya 699a
sürüklese öncelikle olması gereken bir şey vardır. Bu da birisi bir şeyi iterken kendisini kendisinden daha sabit bir şeyle desteklemesidir. Ayrıca bu sabit şey ya kendi kendine ya da bir şeyin parçası olarak dışarıda olan bir başka şeye yaslanarak sabit kalabilir. Kayığın içinde kalan ya da kayığa yaslanan kişinin doğal olarak kayığı hareket ettiremeyeceği açıktır. Çünkü kendi yaslandığı şeyin sabit olması gerekir. Ancak bir insan kayığı itmeye çalıştığında bu durumda hareket ettirmek istediği şey ile yaslandığı şey aynı şey olur. Böylece kayığı dışarıdan iterse veya çekerse onu hareket ettirmiş olur. Çünkü ne de olsa yer kayığın bir parçası değildir.

6 Yunan mitolojisinde Zeus ve Elara'nın oğlu. Homeros'un *Odysseia* destanında adı geçen Tityos'un yere uzandığı zaman dokuz dönümlük bir alanı kapladığı söylenir.

7 Yunan mitolojisinde rüzgâr tanrısı.

3

Bu durumda şöyle bir soru akla gelebilir:[8] Eğer bir şey tüm evreni hareket ettirebiliyorsa bu mutlaka *akineton* olmalı mıdır? Ya da bu şey evrenin bir parçası mı olmalı ya da evrenin içinde mi yer almalıdır? Çünkü eğer evreni hareket ettirenin kendisi hareket ettirilmiş olarak evreni harekete geçiriyorsa, bu hareketlenmeyi sağlamak için mutlaka *akineton* olarak bir şeye yaslanması gerekir. Ayrıca bu da hareket ettirenin bir parçasını oluşturmamalıdır. Eğer harekete neden olan şey ilk *akineton*dan kaynaklanıyorsa o yine de hareket ettirilenin bir parçası olmayacaktır. İşte bu nedenle kürenin dairesel hareketinde hiçbir parçasının durağan kalmadığını söyleyenler haklıdırlar. Çünkü tersi gerçek olsaydı ya bütünsel olarak durağan olmak zorunda olacaktı ya da kürenin devamlılığı bozulacaktı. Ancak bunu iddia edenler kutuplara bir güç yüklüyorlar. İşte bu yanlıştır. Çünkü kutuplar herhangi bir şeye sahip değiller. Onlar sadece uç ve noktalardır. Bu tür şeyler hiçbir töze sahip olmadıkları gibi aynı zamanda bir hareketin ikili olan tarafından başlatılması da imkânsızdır. Kutuplar, bilindiği gibi, ikili olarak tanımlanmaktadırlar. Buna benzer

8 Bir önceki bölümde, hayvani hareketin, hareket ettirilenin bir parçası olmama anlamında, hayvana dışsal mutlak hareketsiz bir şeyi gerekli kıldığını gösteren Aristoteles, benzer bir sonucu, gökyüzü için de bir kez daha ortaya koymaya çalışır. Eğer gökyüzündeki cisimler hareket ediyorlarsa, onların dışında olan ve hiçbir şekilde hareket etmeyen bir şeyin var olması gerekir. İşte bu varlık "hareket etmeyen hareket ettirici"dir ve hareketin kaynağı olmak durumundadır. Aristoteles, bu bağlamda gökyüzündeki hareketi açıklamak amacıyla geliştirilmiş alternatif teorileri de reddetme yoluna gidecektir.

problemler düşünüldüğünde akla şu sonuç gelir: Öyle bir şey vardır ki bu şey doğanın her yerinde aynı bağıntıyı gösterir. Bu bağıntı da dünya, hayvanlar ve onlar tarafından hareket ettirilen şeylerde bulunmaktadır.

Hikâyeye göre Atlas'ın[9] ayakları yere basar. Aslında bunu söyleyenler iddialarını mantıksal bir temele oturtuyorlar demektir. Onlar, Atlas'ı evreni bir yandan öteki tarafa uçurabilen bir şey olarak tanımlarlar. İşte bu nedenle söyledikleri şey mantıklıdır. Çünkü yer sabit bir şey olarak kabul edilmektedir. Ancak bunu savunanların aynı zamanda yeryüzünün evrenin bir parçası olmadığını söylemeleri gerekir. Daha da ötesi var, o bir güce sahip olarak harekete neden olur, ayrıca sabit de kalır ve bunların ikisinin eşit olması gerekir. Çünkü belli bir güç ve direnç nedeniyle sabit kalanlar sabit kalmaya devam ederler ve yine bunlar nedeniyle hareket edenler hareket etmeye devam ederler. Karşıt hareketlerde var olan zorunlu orantı, aslında sabitlik durumlarında da geçerlidir. Eşit güçlerin birbirlerini etkileme şansları olamaz, ancak onlardan daha büyük
bir güç tarafından etki altına alınabilirler. Bu nedenle 699b
Atlas ya da ona benzer bir şey kendi başına hareket edemez. Bunu yapabilmesi için dünyayı sabit tutan basınçtan daha fazlasını uygulaması gerekir. Çünkü bu gerçekleşmezse, dünya kendi merkezinden ayrılmak zorunda kalacaktır. Bir şeyi iten, itme eyleminde bulunduğu gibi, itilen de itme eylemine uğradığı için eşit bir güce gereksinim vardır. Öte yandan hareketi sağlayan şey ne olursa olsun ilk başta durağandır. Bu nedenle sahip olduğu güç kendi durağanlığını sağlayan güce eşit ya da ondan daha fazla olmalıdır. O zaman da dün-

9 Yunan mitolojisinde Iapetos ile Klymene'nin oğullarından birisi olan Atlas, hikâyeye göre Zeus ile savaşmak istediği için sonsuza dek dünyayı sırtında taşımak zorunda kalmıştır.

yanın sahip olduğu değişmezlik gücü bütün evrenin sahip olduğu güç kadar büyük olmalıdır. Ancak bunun olmasına imkân yoksa kendi içinde buna benzer başka bir güç tarafından hareket ettirilmesine de olanak yok demektir.

4

Şu ana dek söylediklerimizin ve evrenin hareketine yönelik problemlerin yakından ilişkili olduklarını vurgulamak gerekir. Çünkü eğer birisi çıkıp yeryüzünün sahip olduğu değişmezliği bir hareket gücü sayesinde değiştirebilirse ister istemez yeryüzünü bulunduğu merkezin dışına çıkaracaktır. Tabii ki yeryüzünün merkezini değiştirecek olan gücün kaynağı da sonsuz olamaz. Çünkü yeryüzü sonsuz değildir. Sonsuz olmayan bir şeyin ağırlığı da elbette sonsuz olmayacaktır. İmkânsız kavramını kullandığımız zaman bunun birkaç anlamı vardır. Örneğin sesi görmenin imkânsız olduğunu ya da insanı ayda görmenin imkânsız olduğunu söylediğimizde, her iki cümlede de imkânsız kelimelerini birbirlerinden farklı anlamda kullanıyoruz demektir. İlk örnekte zorunlu bir görünmezlik varken, ikincisi doğası gereği görünmez değildir. Bize göre, evren bir zorunluluk nedeniyle sonsuz ve yok edilemezdir. Ancak çalışmamıza göre, henüz böyle bir zorunluluk ortada yok. Çünkü yeryüzünü durağan tutan ve onun dağılmasını engelleyen bir hareketten daha büyük bir hareketin varlığı mümkündür. Bu öylesine doğal ve mümkündür ki bu güç sayesinde ateşin ya da gökyüzündeki herhangi bir cismin de hareket etmesini sağlayabiliriz. Bu durumda, yani evrende daha büyük güce sahip olan hareketler varsa onlar zamanla birbirlerini yok edecekler demektir. Fakat böylesi güçler yoksa ve biz bunları sadece birer olasılık olarak ele alıyorsak evrenin dağılması söz konusu olur. (Sonsuz hareket ise imkânsızdır çünkü sonsuz varlık

diye bir şey imkânsızdır ve yoktur.) Çünkü evrenin dağılması imkânsız değilse, bunu engelleyecek ne olabilir? Daha doğrusu bu olayın karşıtı zorunlu değilse evrenin dağılması da imkânsız değildir. Yine de bu problemi daha sonra tartışmamızda yarar var.

Şimdi şu soruya geçelim: Hareket ettirilen şey dışında ve onun bir parçası olmayan, ancak aynı anda hareket ettirilmemiş olan bir şeyin parçasının olması zorunlu mudur, değil midir? Bu evren için de geçerli midir? Çünkü hareketin kaynağının evrene yönelik olması bir paradoks oluşturabilir. Hatta böyle anlayanlar için Homeros'un sözlerinin iyi bir yanıt olabileceğini düşünmeliyiz:

"Gökyüzünden yeryüzüne hiçbir şey indiremezsiniz
700a Zeus güçlülerin en güçlüsüdür,
Sonuna kadar savaşıp yorgun düşsen bile;
Bütün tanrılar ve tanrıçalar, ipleri ellerinizden bırakın."

Çünkü tamamen hareket ettirilemez konumda olan bir şeyin başka bir şey tarafından hareket ettirilmesi imkânsızdır. Sorunun çözümü de aslında burada. Hem bunu daha önceden söylemiştik: Yani evrenin bütünselliğinin yok olup olmamasının mümkün olup olmadığı. Evren bu bakımdan, mutlak anlamda hareketsiz olan bir ilkeye bağımlıdır.

Yukarıda söz edilen ilkenin hayvanlarda olması yeterli değildir. Ancak bir yerden hareket eden ya da kendisini hareket ettirenlerin hareketsiz olmaları zorunludur. Çünkü hayvanın bir bölümü hareket ederken diğer kısmı hareketsiz olmak durumundadır. Hareket eden kısım hareket ettiğinde, onun mutlaka kendisine bir dayanak noktası bulması gerekir. Yani

hayvan hareket ederken ya da kendisine ait bir parçayı hareket ettirirken, kendisini mutlaka bir şeye yaslar ve yaslandığı şey de hareket halinde değildir.

Diğer yandan hareket ettirilen cansız varlıklara geçelim. Bir kimse onlarda da daha önceden söz ettiğimiz türden iki yönün olup olmadığını, yani birisi hareket eden diğeri sükûnet halinde olan iki parçanın var olup olmadığını ve yine cansızların yaslanmak zorunda oldukları dışsal bir itkiye gerek duyup duymadıklarını sorabilir. Ya da bu söylenenler imkânsızdır ve ateş ve toprak gibi cansızlarda, hareket için ilksel ilkelere mi bakılmalıdır? Çünkü tüm cansız varlıklar başka bir varlık tarafından hareket ettirilirler ve bu şekilde hareket ettirilenin ilkesi, kendi kendisini hareket ettiren şeydir. Bu gruptakiler arasından hayvanlardan söz etmiştik. Çünkü hepsinin hem kendi içlerindeki sabitliği sağlayan bir şeye hem de yaslanmaları gereken dışsal bir şeye ihtiyaçları olduğunu söylemiştik. Ayrıca bunların dışında daha üstün ve ilksel bir şeyin varlığı ve bunun harekete olan etkisi kesin değildir ve hareketin ilksel nedeni başka bir çalışmanın konusudur. Ancak her durumda hareket eden tüm hayvanlar kendileri dışında başka bir dayanak noktası tarafından desteklenirler, bu durum nefes alıp vermelerine benzer. Çünkü bir insanın öksürmesinde, tükürmesinde ya da herhangi bir şeyi içine çekmesinde ya da dışarı üflemesinde olduğu gibi, ağır ya da hafif herhangi bir şeyi kaldırmanın ilkesel olarak bir farkı yoktur.

5

Öte yandan sadece yer değiştirerek hareket eden bir şeyin kendisinde sabit olan bir şey olmalı mıdır, yoksa kendisinin gelişmesine ve büyümesine neden olan şey için de aynı zorunluluk var mıdır? İlksel oluş ya da yok oluş problemi bambaşka bir şeydir. Bizim de söylediğimiz üzere, eğer bir ilksel hareket söz konusuysa bu, oluş ve yok oluşun nedeni olduğu gibi, aynı zamanda diğer tüm hareketlerin de nedeni olabilir. Evrende olduğu gibi kendisini gerçekleştirmiş olan varlıkta da aynı şey geçerlidir. Bu nedenle varlığın kendisinde meydana gelen bir gelişme, aslında değişmenin nedenidir. Ancak bunun tam tersini doğru kabul edersek, yani ilksel hareket yoksa, bir şeyin sabit kalma zorunluluğu diye bir şey söz konusu olamaz. Sadece ilk gelişme ve değişme başka bir neden aracılığıyla gerçekleşecek ve hiçbir şey kendisinin varlığa ulaşmasının ya da varlıktan çıkmasının nedeni olmayacaktır. İşte bundan
700b ötürü hareket ettiren şeyin hareket ettirilenden önce var olması zorunluluğu vardır. Aynı durum hayatı verenin hayatı alandan önce var olmasının zorunlu olmasında da geçerlidir. Ancak hiçbir şey kendisinden önce değildir.

6

Bir diğer çalışmamızda ruhun hareket ettirilip ettirilemeyeceği ya da başka bir şey tarafından hareket ettiriliyorsa nasıl hareket ettirildiği açıklanmıştı.[10] Tüm cansız varlıkların başka bir şey tarafından hareket ettirildiklerini ve ilk ve sonsuz hareket ettirilenin nasıl hareket ettirildiğini, ilk hareket ettirenin hareketi nasıl ortaya çıkardığını *prote philosophia*'da incelemiştik.[11] Artık yapmamız gereken ruhun bedeni nasıl hareket ettirdiğini ve hayvanların hareket etmelerinin nedenini araştırmaktır. Çünkü evrenin hareketini ve birbirleriyle çarpıştıkları için hareket edenleri ayırırsak, canlı varlıkların diğer tüm şeylerde hareketin nedeni oldukları açıktır. Bu hareket belirli sınırlara sahiptir. Çünkü canlıların hareketleri sınırlıdır. Hareket eden ya da ettirilen tüm hayvanlar belirli bir nesneye yönelirler. Doğru bir ifadeyle bunun onların amaçları olduğunu söyleyebiliriz. İşte bu amaç aynı zamanda hareketin de sınırlarını ortaya koyar. Canlı varlıkları hareketettiren,[12]

---

10 Bu, *Ruh Üzerine* isimli çalışmanın konusudur.

11 Gönderme, *Metafizik* adlı eseredir.

12 Akıl, burada *dianoia*nın karşılığıdır. *Dianoia*, Yunan felsefesinde düşünme gücü ya da yetisi anlamına gelmektedir. Platon'da *dianoia*, *nous* ile *pistis* arasında kalan bir zihinsel faaliyeti, öncüller üzerinden giden akıl yürütme faaliyetini veya diskursif bilgiyi ifade eder. Aristoteles'te ise terim daha genel bir anlamda, entelektüel faaliyet için kullanılır. *Dianoia*yı zaman zaman Platon'a yakın bir anlamda, adım adım ilerleyen, tasıma dayalı akıl yürütme için de kullanan Aristoteles, onu çoğu zaman da -alt türleri, kendisi için istenen bilgi olarak *episteme*, üretim amaçlı bilgi olarak *tekhne* ve davranışa uygulanan bilgi olarak *phronesis* olan- genel bilme kapasitesini tanımlamak için kullanır.

imgelem,[13] seçim,[14] istek[15] ve arzudur.[16] Bunların hepsi zihin[17] ve iştaha[18] indirgenebilir. İmgelem ve duyumun alanı zihin ile aynıdır. Çünkü hepsi de yargılama yetileridir. Fakat söylediğimiz şey, onların arasında bazı farklar olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz. Öte yandan istek, tin,[19] arzu, iştahın bir parçasıdır. Seçim ise akıl ve iştah ile bazı ortak nitelikler taşır. Bundan dolayı ilk harekete neden olan iştah ve aklın nesnesidir fakat o, aklın herhangi bir nesnesi olmayıp, sadece eylem alanındaki amaçtır. Bu nedenle burada harekete geçiren diye bahsettiğimiz iyi şeylerin başında, iyinin bütün bir kapsamından ziyade, pratik bir amaç yer alır. O, bir şeyin hareket nedeni olduğu sürece ya da kendi

13 İmgelem, *phantasia*nın karşılığıdır. *Phantasia* Aristoteles'te imgelemi, yani hayal etme veya tahayyül yeteneğini ifade eder. *Phantasia*, algılama (*aisthesis*) ile düşünme (*noesis*) arasında bir ara yeti olmak durumundadır. Bkz., Peters, E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çev. Hünler, H. , Paradigma Yayınları, İstanbul, 2004, s. 288.

14 Seçim, yani düşünüp taşınılmış seçim, *proairesis*in karşılığıdır. Aristoteles'te seçim, her zaman aracın seçimi olup, bir amaca yönelmiş isteği ifade eder. Yani, seçimden önce akla dayanan istek anlamında *boulesis* gelir. Bkz., Peters, E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 314.

15 Akla dayalı istek *boulesis*in karşılığı olarak verilmektedir.

16 Arzu ya da arzulama *epithumia*ya karşılık gelmektedir. *Epithumia* ruhun, ama duyusal olarak donatılmış ruhun arzulayan yetisinin, yani *oreksis*in üç işleminden birini ifade eder.

17 Yani, *nous*. Platon *nous* kavramıyla İdealara yönelmiş bilme melekesini ya da sezgisel kavrayışı kastederken, Aristoteles onu hem soyut hem de somut düşünme yetisi veya akletme gücü anlamında kullanır.

18 İştah, *oreksis*in karşılığıdır. İştiha yetisi, ruhun hep bir şeyin peşinde koşma yetisini ifade eder. İştah arzu, tutku ve dilek gibi üç unsuru kuşatır ve duyum ya da akletme gücüyle birlikte, ruhtaki hareketin nihai nedeni olarak ortaya çıkar. Bkz., Peters, E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 268.

19 Tin ya da can, *thumos*un karşılığıdır. *Thumos* insanın yaşam kapasitesini, his merkezini ve dış dünyayla iletişim kurabilme kapasitesini ifade eder.

sahip olduğu şey bir şeyin amacı olduğu sürece harekete neden olur. Bunun yanında görünüşte iyi olanın gerçek iyinin yerini tutabileceğini, aynı şeyin hoş olan için de geçerli olduğunu kabul etmeliyiz. Çünkü hoş olanın kendisi ancak görünüşte iyi olabilir. Bundan dolayı, ezeli-ebedi hareket ettirici tarafından ezeli-ebedi olarak hareket ettirilen şeyin, bir yönden hayvanlarla benzer bir biçimde hareket ettirildiği ancak başka bir açıdan onlardan tamamen farklı bir şekilde hareket ettirildiği açıktır. Şöyle diyebiliriz: Ezeli-ebedi olarak hareket ettirildiği yerde, hayvanların hareketi sınırlıdır. Bu, zaman zaman iyi, zaman zaman iyi olmayan değil, gerçekten de Tanrısal anlamda iyi olandır. Böylesine bir şeyin göreceli olması ve başka bir şeyden sonra gelmesi imkânsızdır. Bu yüzden ilk hareket ettiren kendisi hare-
kete geçmeden diğer şeyi hareket ettirir. Oysaki iştah ve 701a
iştiha yetisi kendileri hareket ettirilmiş olarak hareketi doğururlar. Ancak bir şeyin sonunda bulunan ve hareket ettirilmiş olanların başka şeyleri hareket ettirmeleri zorunlu değildir. Bu söylediklerim gerçeğe çok uygun şeylerdir. Çünkü bir yerden bir başka yere hareket, oluş ve yok oluşun söz konusu olduğu canlılarda son hareketi tanımlar ve böyle olması da çok mantıklıdır. Bazı değişimler duyum[20] veya imgeleme uygun olarak gerçekleşmeye başladıklarında, hayvan da arzu ve seçim aracılığıyla hareket etmeye başlar.

20 Yani, *aisthesis*. Antik Yunan'da *aisthesis* kavramsal, yargısal ya da yorumsal öğeler içermeyen duyumu ifade eder.

7

Fakat nasıl oluyor da düşünceyi[21] eylem bazı durumlarda izliyor, bazı durumlarda izlemiyor; düşüncenin ardından hareket bazen geliyor, bazen de gelmiyor? Burada söz konusu olan, bilimin değişmeyen nesneleriyle ilgili düşünme ve çıkarım yapmada olanla paralellik arz ediyor. Orada amaç, görülen hakikattir çünkü bir kimse iki öncülü kavradığı zaman, hemen sonucu düşünüp idrak eder. Oysa burada, iki öncül kendisi bir eylem olan bir sonuçla nihayetlenir. Örneğin bir kimse bir insanın yürümesi gerektiğini düşündüğünde, kendisi de bir insan olduğundan, hemen yürür. Bir başkası bir insanın yürümemesi gerektiğini düşündüğünde, kendisi de bir insan olduğundan dolayı, yürüme eylemine son verir. İnsanı engelleyen ya da zorlayan bir şey olmadığı için, insan ikisini de yapabilir. Yine iyi bir şey yapmalıyım, ev iyi bir şeydir, o halde ev yapmalıyım. Ya da üzerimi örtecek bir şeye ihtiyacım var. İhtiyacımı gidermem gerekir, o halde elbise yapmak zorundayım. Burada, elbise yapmam gerektiği sonucu bir eylemdir. İnsan bu noktada bir ilkeye göre hareket eder.[22] Eğer bir elbise yapılacaksa bu gereklidir ve onun için şunlara gereksinim vardır. Bu mantıktan yola çıkarak eyleme yönelir. Eylemin sonuç olduğu önermesi çok açıktır. Ancak eylemin öncülleri iki türlüdür. Birincisi hakikat, ikincisi de

---

21 Yani, duyu, imgelem ve düşüncenin bizatihi kendisi.

22 Yani, eylem başlangıca veya ilk adıma geri götürülmek durumundadır.

muhtemel olan aracılığıyla ortaya çıkar.

Spekülatif araştırmanın bazı örneklerinde, akıl iki öncülden birisini, yani açık olan küçük öncülü düşünmek için akıl yürütmesine ara vermez. Örneğin yürümek insan için iyiyse kişi insan olması üzerinde yoğunlaşıp, "ben bir insanım" küçük öncülü üzerine düşünmek için zaman kaybetmez. Bu nedenle yaptığımız her şeyi akıl yürütme olmadan hemen yaparız. Çünkü bir insan duyum, imgelem veya düşünme yoluyla sahip olduğu amacı gerçekleştirmeye kalkıştığı zaman, arzu ettiği şeyi hemen yapar. Bu noktada arzunun gerçekleştirilmesi, akıl yürütmenin ve düşünmenin yerini alır. İştahım "içmek istiyorum" der, duyum veya hayal gücüm ya da düşüncem "bu içecek" der ve ben de hemen içerim. Hayvanlar işte bu şekilde hareket etmeye ve eylemde bulunmaya yöneltilirler. Hareketin son ya da dolayımsız nedeni arzudur ve arzu, duyum, hayal gücü ve düşünceden sonra ortaya çıkar. Eylemde bulunma arzusu duyan canlılar, iştahın veya itkilerin 701b
ya da arzunun veya isteğin etkisi altında bazen yaratır, bazen eylemde bulunurlar.

Hayvanların hareketleri kuklalara benzer. Küçük bir etki tarafından hareket ettirilirler. Küçük, oyuncak arabalarda olduğu gibi ipler, serbest bırakılmış olan tutaçlar tarafından birbirlerine çarptırılırlar. Arabayı süren çocuk onu ileri götürmek ister ama araba daire çizer. Çünkü arabanın eşit büyüklükte olmayan tekerlekleri vardır. Bu nedenle, silindirlerde olduğu gibi, küçük tekerlek bir merkez görevi görür. Hayvanların organları da buna benzer. Bu organlar sinirler ve kemiklerdir. Kemikler, örneğimizdeki tutaçlara ve demirlere denk gelirken, sinirler de kablolara denk gelir. Hayvanlar, sinirler ve kemikler serbest bırakıldığında hareket ederler. Kuklalar ve arabalarda herhangi bir değişiklik

olmaz. Çünkü iç tekerlekler, büyüseler de küçülseler de dairesel olarak hareket ederler. Ancak hayvanlarda bir ve aynı olan parça büyüyüp küçülebildiği gibi biçim değiştirme şansına da sahiptir. Bunun nedeni ilgili parçaların sıcaklık dolayısıyla genleşmesi ya da soğukluk dolayısıyla kasılmasıdır. Bu durum hayvandaki değişmeyi mümkün kılar. Bu değişime neden olan şey hayaller, duyu algıları ve düşüncelerdir. Duyu algısı, açıktır ki niteliksel bir değişme türüdür, hayal gücü ve düşünce de hayal edilen veya kavranan şeylerin gücüne sahiptir. Çünkü ister sıcak ister soğuk, ister hoş ister nahoş olsun, kavranan form, bir dereceye kadar gerçek nesnelerin yaptığı etkiyi yapar. Bazı şeyler sırf aklımıza geldiği zaman titrememizin ya da korkmamızın nedeni budur. Bütün bu duygulanımlar niteliksel değişmeleri ihtiva eder. Bu değişmelerle birlikte bedenin bazı parçaları büyür, bazıları küçülür. Bu durum bize açıkça hareketin kaynağında meydana gelen bir değişimin daha uzakta çok büyük değişmelere neden olduğunu gösterir. Geminin dümeninde meydana gelen küçük bir değişiklik geminin yönünde büyük değişikliğe neden olabilir. Yine sıcaklık veya soğukluk da benzeri bir biçimde kalp bölgesinde ciddi değişimler ortaya çıkarır. Böylesine değişimler algılanamayacak kadar küçük bir bölgede gerçekleşseler bile, bedendeki etkileri çok büyük olur. İşte tüm bunlar, yüzün kızarmasına ya da sararmasına, ürperme, titreme ya da bunların karşıtlarının ortaya çıkmasına neden olur.

8

Hareketin nedeni, daha önce de belirttiğimiz gibi, eylem
alanında peşine düştüğümüz amaç veya kendisinden
sakındığımız şeydir. Bunların kavranmasını veya hayal
edilmesini zorunlu olarak bedenin ısısında bir değişme
takip eder. Çünkü acı verenden sakınılır, güzel olana
yaklaşmaya çalışılır. Bu nedenle acı veren ya da güzel
olanla ilgili algı ya da düşünce bedende meydana gelen 702a
sıcaklık ya da soğukluk ile birliktedir. Biz çoğu zaman
bunun küçük bir bölgede ortaya çıktığının farkına
varmayız. Söylediğimiz şey duygularda çok açıktır.
Güven, korku, cinsellik isteği, bedene ait diğer duygu-
lar, acı veren ya da hoşa giden duygular, bunların hepsi
bedenin bir bölümü ya da tamamındaki sıcaklık ya da
soğuklukla birlikte ortaya çıkar. Hatıralar ya da umut-
lar, haz ve acı veren şeylerin imgelerinin düşünülmesi
yoluyla, ısıdaki değişmelerin az ya da çok nedenleri
olurlar. İşte bu yüzden bedenin iç organlarında, orga-
nik üyelerinin hareket kaynağına yakın olan yerlerinde
doğanın işleyişinin nedenlerini buluruz. Onlar, katı-
dan sıvıya, sıvıdan katıya, yumuşaktan serte, sertten
yumuşağa dönüşebilirler. Onlar, bu anlattığımız süreç
gerçekleştiği ve aynı zamanda aktif ya da pasif olabilen
bizlerin belirttiği bir doğaya sahip olduklarından şunu
söyleyebiliriz: Varlıkta iki öğe vardır. Bunlar aktif ve
pasif öğelerdir. Söylediklerimizin hiçbir açıdan eksiği
yoktur. Çünkü her olayda eylemde bulunan ve eylemin
etkide bulunduğu şey vardır. Bir insan kendisini engel-
leyen ya da zorlayan bir şey olmadığı takdirde, gitmesi
gerektiğini düşünüyorsa gider. Çünkü duygu ilgili

parçayı hazırlar, iştah duyguyu, hayal gücü de iştahı ortaya çıkarır. Hayal gücü ise düşünce ya da duyu algısı aracılığıyla ortaya çıkar. Sürecin meydana gelmesindeki hız ve zaman paralelliği aktif ve pasif olanın doğal olarak yakın bağlantıda olmalarından kaynaklanır.

Hayvanların hareket etmesine neden olan şey bir başlangıca sahip olmalıdır. Daha önce de söylediğimiz gibi eklem bir şeyin başlangıcı ya da sonudur. Doğa da bu yüzden onu kimi zaman bir şey kimi zamansa iki şeymiş gibi kullanır. Çünkü her ne zaman eklemde hareket başlarsa uç noktalardan birisi zorunlu olarak sabit kalacak diğeriyse hareket ettirilecektir. Yine daha önce de söylediğimiz gibi, hareket ettiren kendisini sabit bir başka şeye yaslamak zorundadır. Buna paralel olarak ön kolun uç kısmı kendisi harekete neden olmadan hareket ettirilir. Dirsekteki kendisi hareket halinde olan parça, hareket ettirilir. Ancak aynı sırada hareket ettirilmeyen bir şeyin olması da zorunludur. İşte bu örnek bizim görünürde bir ama gerçekte iki dediğimiz şeyi açıklar. Yani ön kol bir hayvan olsaydı, gereken ekleme yakın bir yerde, ruh tarafından harekete geçirilen hareketin ilkesi bulunurdu.

El örneği cansızlar için de geçerli olabilir. Bir insan elindeki sopayı hareket ettirdiğinde ruh sopanın her iki ucunda da olmayacaktır. Ne hareket ettirilenin ucundadır ne de hareketin diğer kaynağındadır. Çünkü sopa el ile karşılaştırıldığında, o hem bir başlangıca hem de bir sona sahiptir. Bundan ötürü ruh tarafından başlatılan hareket sopada değilse, elde de değildir. Çünkü elin uç kısmı bileğin sahip olduğu ilişkiye, bilek de sopayla aynı ilişkiye sahiptir. Bir kısmın bedene büyüme
702b yoluyla bağlı olmasının bir önemi yoktur. Çünkü o şey, ayrılabilir bir parçadır. Dolayısıyla ruh bir şeyin sonu olan bir ilkede yer alamaz. Kendisinden uzaktaki bir

parçada da olamaz. Örneğin sopanın ucundaki hareketin başlangıcı eldedir, eldeki hareketin başlangıcı ise bilektedir. Eğer hareketin ilkesi elde değil de daha yüksekte bir yerdeyse, bu doğru olamaz. Çünkü dirsek sabit kaldığında, onun altında yer alan her şey bütünsel olarak hareket edecektir.

9

Bedenin sağ ve sol kısımları da aynı şekilde ortaya çıkmıştır. İki karşıt bölüm aynı anda hareket ettirilebilir. Sağ taraf sabit kaldığında sol tarafın hareket ettirilmesi imkânsızdır. Aynı durum sol taraf için de geçerlidir. Hareketin bir şeyde olabilmesi için onun hareket ettirilenden üstte yer alması gerekir. Bu durum da harekete yol açan ruhun ortada olması zorunluluğunu doğurur. Çünkü ortada olan her iki taraf için de bir sınır oluşturacaktır. Aşağıdan ya da yukarıdan başlayan hareketler için de aynı şey geçerlidir. Örneğin, bir canlının kafasından başlayan hareket ya da hareket noktası bel kemiği olan hayvanlarda hareketin başlaması. Bunun böyle olması çok mantıklıdır. Çünkü duyum merkezinin orada olduğunu söylüyoruz. Hareketin ilkesinin bulunduğu bölgeye yakın yer, duyu algısı aracılığıyla değiştiğinde ya da değişime uğradığında, bölgeyle ilgili parçalar genişleme ya da kasılma yöntemiyle değişime katılırlar. Böylece hayvandaki hareket zorunlu olarak ortaya çıkar. Bedenin merkezi olan bölüm potansiyel olarak birdir. Ancak hem zorunluluktan hem de gerçeğe uygun olması bakımından ikidir. Çünkü kollar ve bacaklar aynı anda bedeni harekete geçirebilirler. Ayrıca bir taraf hareketsizken, diğer taraf hareket edebilir. ABC üçgeninde B hareket ettirilen A da hareket ettiren olsun. Ancak bir şey hareket ettirilecek diğeri de hareket ettirecekse hareket ettirenin sabit olması zorunludur. Bu durumda A potansiyel olarak bir olmasına karşın gerçekte ikidir. Bu da onun sadece bir nokta olmadığını aynı zamanda büyüklüğe sahip olduğunu

ispatlar. Ayrıca B ve C de aynı anda hareket ettirilebilir. Bundan ötürü A'daki her iki ilksel şey zorunlu olarak harekete neden olur. Yine aynı nedenden dolayı, yukarıda söz edilen ilkelerden başka bir şeyin bulunması ve bu şeyin bizzat hareket ettirilmeden harekete neden olması gerekir. Bu bir zorunluluktur. Diğer türlü olursa uçlar ya da A'nın kendisinde bulunan ilkeler, hareket söz konusu olduğunda, birbirlerine yaslanıp kol ve bacaklarını hareket ettiren insanlar gibi olurlar. Onların 703a
her ikisini de hareket ettirebilecek olan şey, ruhtur. Yani ruh, mekânsal büyüklükten ayrı olmakla birlikte, yine de onun içinde yer alır.

10

Hareketin nedeni kuramında iştah[23] merkez konumundadır. O, kendisi hareket ettirilerek harekete neden olur. Canlılarda buna benzer bir şeyin olması gerekir. Bu durumda hareket ettirilen ancak hareketi başlatmayan şey bir dışsal nedenden etkilenir. Ayrıca harekete neden olan şeyin güce ve dayanıklılığa sahip olması gerekir. Tüm hayvanların *pneuma*ya[24] sahip oldukları ve bu sayede hareket edebildikleri açıktır. *Pneuma* yaşamsal faaliyet ilkelerine yönelik bir bağlantıya sahiptir. Yaşamsal faaliyet ilkesi eklemdeki bir noktaya benzer ve hareketi sağlayarak hareket ettirilir. Bu anlamda aynı zamanda hareket ettirilmeyenle de benzeşiktir. Bu ilke bazı hayvanlarda kalpte yer alırken bazılarında farklı bir yerdedir. Bu nedenle *pneuma*'nın kalpte ya da yakın bir yerlerde olması zorunludur. *Pneuma*'nın her zaman aynı olup olmadığı ya da yer değiştirip değiştirmediği başka bir çalışmanın konusudur. Çünkü aynı soru bedenin diğer parçaları için de geçerlidir. Yine de doğanın *pneuma*'yı, hareketi ve dayanıklılığı sağlamak adına çok iyi bir biçimde yapılandırdığı açıktır. Artık hareketin işlevi, itme ve çekmedir. Bundan dolayı hare-

---

23 *Oreksis.*

24 *Pneuma,* hava, soluk, nefes anlamına gelmektedir. Aristoteles, *pneuma*yı bu anlamıyla kullanmakla birlikte, burada olduğu gibi, ondan doğuştan gelen, sıcak, köpüklü bir töz türü olarak söz eder. Söz konusu *pneuma* yürekten başlayarak yürür. Onun fonksiyonu fiziksel organlar ile ruh arasındaki duyum ve hareket bağını temin etmektir. Söz konusu *pneuma* spermada hazır bulunur ve döl verenden onun döllerine beslenme ve duyum ruhunu aktarır. Bkz. Peters, E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, s. 306-307.

ketin aracı olan şeyin genişleme ve kasılma yeteneğine sahip olması gerekir. *Pneuma*'nın doğası tam da budur. Çünkü hiç de zorlanmadan kasılabilir ya da genişleyebilir. İstediği gibi itip çekebilir. Ateşli elementlere göre ağırlığı vardır. Hafifliğin karşıtına göre de hafiftir. Değişmeksizin harekete neden olan şey, böyle olmak zorundadır. Çünkü fiziksel varlıklar belirleyici güçleri sayesinde birbirlerini kontrol edebilirler. Hafif ve ağır olanlar birbirlerini baskı altına alabilirler.

Buraya kadar hareket ile ilgili bölümün ne olduğunu, hareket aracılığıyla ruhun hareketi nasıl sağladığını ve bunların nedenlerini açıkladık. Bir hayvanın yapısını çok iyi kanunlarla yönetilen bir kente benzetebiliriz. Kentte de bir kere düzen kurulduğunda her olayı izleyen özel bir yöneticiye gerek duyulmaz. Çünkü böylesi bir toplumda her insan kendi [doğasına] uygun bir biçimde verilmiş olan görevi yerine getirir, işler bu mantığa göre yürür. Hayvanlardaysa aynı şey doğa aracılığıyla gerçekleşir. Açık bir biçimde, her parça doğal olarak kendi işlevini yerine getirecek şekilde düzenlenmiştir. Bundan dolayı hayvanın her organında ya da bölümünde bir ruhun olmasına gerek
yoktur. Ruh bedeni yöneten bir merkez konumundadır 703b
ve diğer parçalar onunla olan bağlantılarını canlılıkları aracılığıyla sürdürürler. Böylesi bir yapısal bağlantı, doğal bir bağlantıdır. Diğer parçalar kendi işlevlerini doğal olarak yerine getirirler.

11

Şu ana dek hayvanların iradi olarak nasıl hareket ettiklerini açıkladık ancak hayvanların bazı bölümlerinde istem dışı hareketler de vardır. Hatta bunların çoğu böyledir. İstem dışı derken söylemek istediğimiz, kalbe ve üreme organlarına ait hareketlerdir. Çünkü bu hareketler düşünceden çok görsellikten etkilenirler. Uyku, uyanma, nefes alma ya da bütün diğer hareketler istem dışı kapsamında yer alırlar. Kesin olan bir şey varsa, imgelem ve iştah, istem dışı hareketlerin yönetiminde bir değer taşımazlar. Hayvanlar zorunlu olarak fiziksel değişime uğrarlar, kendilerini oluşturan parçalar da benzeri bir değişimden geçtiklerinden dolayı bazı parçalar büyür, bazı parçalar küçülür. Böylece hayvan bedeni harekete geçer ve doğal değişim süreci başlar. Sözünü ettiğimiz organların hareketleri akılsal olmasa da değişimin başlamasıyla gerçekleşir. Daha önce de açıkladığımız şekilde düşünce ve imgelem bir hareketi başlatır ve bu durum duygulanımı mümkün hale getirir. Çünkü onlar duyu algısına neden olan şeylerin imgelerini üretirler. Sözünü ettiğimiz hareketler, bu parçalar tarafından mükemmel bir biçimde gerçekleştirilirler. Çünkü onların her biri sanki tek başına yaşayan canlı bir varlık gibidir. O, duyuların ilkelerini kapsar. Üreme organlarının da aynı doğaya sahip olduklarına yönelik deliller vardır. Zira yaşayan diğer varlıklar gibi spermlerin gücü de oradan kaynaklanır. Ayrıca akla son derece uygun bir şekilde, merkezdeki hareketli parçalar tarafından ya da parçalardaki hareket merkez tarafından başlatılır. Böylece birbirlerine ulaşırlar.

Şimdi A merkezi ilke olsun. Daha önceden çizdiğimiz şekildeki her harften çıkan hareket merkezi ilkeye ulaşsın ve merkezi ilkeden de hareket ve değişmeyle birlikte B'nin hareketi B'ye, C'ninki de C'ye ve her ikisi her ikisine ulaşsın. Ancak B'den C'ye giderken, ilk
önce B'den A'ya gider. A'dan C'ye de A merkezi ilke 704a
olduğundan dolayı gider. Ancak akli olmayan hareket canlılarda kimi zaman gerçekleşirken kimi zaman da gerçekleşmez.

Bunun nedeni etkilenen maddenin ilgili kısım ya da parçada kimi zamanlar uygun miktarda olması, kimi
zamanlarsa olmamasıdır. Böylece her hayvandaki par- 704b
çaların nedenini, ruh ve aynı zamanda duyu algısını, uyku, hafıza ve genel anlamda hareketi tartıştık.

Sırada hayvanların oluşumlarını incelemek var.

KAYNAKLAR

Ackrill, J. L., *Aristotle: the Philosopher*, Clarendon Press, Oxford, 1981.

Ackrill, J., "Aristotle Definition of Psyche", *Proceedings of the Aristotelian Society*, 73(1972), 119-134.

Albertus, M., *De Motibus Animalium,* Opera Omnia (edit. By A.Borgnet), Vol. IX, Paris, 1890-1899.

Aristotle, *The Works of Aristotle translated into English* (edit. by W. D. Ross), Oxford, 1908-1952, 12 vols.

Aristotle, *Posterior Analytics* (trans. by G. R. G. Mure), *The Basic Works of Aristotle* (edited and with and Introduction by R. Mckeon), Random House, New York, 1941.

Aristotle, *De Anima* (trans. by J. A. Smith), *The Basic Works of Aristotle* (edited and with and Introduction by R. Mckeon), Random House, New York, 1941.

Aristoteles, *İkinci Analitikler* (çev. Prof. Hamdi Ragıp Atademir), 2. basılış, Ankara, 1967.

Aristoteles, *Topikler* (çev. Prof. Hamdi Ragıp Atademir), 2. basılış, Ankara, 1967.

Aristoteles, *Metafizik* (çev. Ahmet Arslan), 1. cilt, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1985.

Aristoteles, *Aristotle's De Motu Animalium* (trans. With a commentary by M. C. Nussbaum), Princeton University Press, New Jersey, 1978.

Aristoteles, *Ruh Üzerine* (çev. C. Gürbüz), Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Aristoteles, *Metafizik* (çev. Ahmet Arslan), 2. cilt, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1993.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (çev. Saffet Babür), Dost Kitabevi, Ankara, 1993.

Aubenque, P., *Le Problème de l'être chez Aristote,* Paris, 1962.

Babür, S., "Aristoteles'in Yapıtları Üzerine" *Hacettepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 6 (1989, ½), ss. 85-97.

Balme, D., *Aristotle's De Partibus Animalium I and De Generatione Animalium* I (Translation amd Commentary), Clarendon Aristotle Series, Oxford, 1972.

Barnes, J., *Aristoteles* (çev. B. Ö. Düzgören), Altın Kitaplar, İstanbul, 2002.

Barnes, J.; Schofield M.; Sorabji(eds), R., *Articles on Aristotle,* vol IV, *Psychology and Aesthetics,* London, 1979.

Barreau, H., *Aristote*, Paris, 1972.

Beare, J., *Greek Theories of Elementary Cognition,* Dubuque, 1906

Blain, G., *Energia and Entelecheia in Aristotle,* Fordham University, 1964.

Bourgey, L., *Observation et Expérience chez Aristote,* PUF, Paris, 1955.

Bowen(ed.), A., *Science and Phiyosophy in Classical Greece* Garland Press, New York, 1991.

Bréhier, E., *Histoire de la Philosophie,* vol. l'*Antiquité et le Moyen-Age,* PUF, Paris, 1983.

Brumbaugh(ed), R. S., *New Essays on Plato and Aristotle,* London, 1965.

Cevizci, A., *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınevi, 7. baskı, İstanbul, 2010.

Cevizci, A., (der. ve çev.), *Metafiziğe Giriş,* Paradigma yayınları, İstanbul, 2001

Cherniss, H. F., *Aristotle's Criticism of Plato and the Academy*, Baltimore, 1944.

Chevalier, J., *La Notion du Necessaire chez Aristote et chez ses Prédecesseurs*, Lyon, 1914.

Coplestone, F., *A History of Western Philosophy*, 1. cilt, New York, 1966.

Pater, W. A., *Les Topiques d'Aristote et la Dialectique de platonicienne: La Méthodologie de la Definition*, Fribourg, 1965

Dennet, D. C., *Content and Consciousness*, London, 1969.

Dumont, J. P., *Introduction à la Méthode d'Aristote*, PUF, Paris, 1986.

During, I., *Aristotle's De Partibus Animalium*, Göteborg, 1943.

During I. ; Owen(ed), G. E., *Aristotle and Plato in the mid-fourth Century, Papers of the Symposium Aristotelicum held at Oxford in August 1957*, Göteburg, 1960.

Erkızan, H. N., "Aristotelesçilik", *Felsefe Ansiklopedisi* (ed. A. Cevizci), 1. cilt, Nobel Yayınları, Ankara, 2003, ss. 589-97.

Gomperz, T., *The Greek Thinkers* (trans. by L. Magnus), vol. I, 1896-1902, London.

Gomperz, T., *The Greek Thinkers*(trans. by G. G. Burry), vol. II-V, 1901-12.

Guthrie, W. K. C., *A History of Greek Philosophy*, vol. VI: *Aristotle – An Encounter*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

Guthrie, W. K. C., *İlkçağ Felsefesi Tarihi* (çev. A. Cevizci), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1989.

Hingis, K; Solomon, R., *A Short History of Philosophy*, Princeton University Press, Princeton, 1998.

Irwin,T., *Aristotle's First Principles*, Clarendon Press, Oxford, 1988.

Irwin,T., *"Aristotle"*, *RoutledgeEncyclopediaofPhilosophy*(gen. ed. E. Craig), Version 1:0, London, Routledge, 2001.

Lennox, J., *"Aristotle's Biology"*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy* (gen. ed. E. N. Zalta), 2006.

Liddle, H. G. ; Scott, R., *Greek Lexicon*, Revised Edition by H. Stuart Jones, Oxford, 1973,

Lloyd, G. E. R., *Aristotle: Growth and Development of his Thought*, Cambridge, 1968.

Lloyd, G. E. R., *Les Débuts de la Science grecque de Thalés à Aristote* (traduction par J. Brunschwig), Paris, 1974

Mackie, J. L., *The Cement of the Universe*Oxford University Press, Oxford, 1974.

Mansion, S., *Le Jugement d'Existence chez Aristote*, Louvain, 1972

Merlan, P., *Platonism to Neaplatonism*, The Hauge, 1953.

Moreau, J., *Aristote et son École*, PUF, Paris, 1962.

Peters, P. E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (çev. H. Hünler), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2004.

Randall, J. H., *Aristotle*, New York, 1960

Ress, D. A., *Aristotle's Treatment of Phantasia*, Albany, 1971.

Rist, J. M., *The Mind of Aristotle*, Toronto, 1989.

Robin, L., *La Pensée Grecque et Les Origines de l'Esprit scientifique*, Editions Albin Michel, Paris, 1963.

Ross, W. D., *Aristoteles*(çev. A. Arslan, vd), Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1993.

Ryle, G., *The Concept of Mind*, London, 1949.

Shields, C., *"Aristotle's Psychology", Stanford Encyclopedia of Philosophy* (gen. ed. E. N. Zalta), 2006.

Waterlow, S., *Nature, Change and Agency in Aristotle's Physics*, Oxford University Press, Oxford, 1982.

Weber, A., *Felsefe Tarihi* (çev. Vehbi Eralp) İstanbul, 1991.

Wedin, M. V., *Mind and imagination in Aristotle*. Yale, 1988.

Zeller, E., *Grek Felsefesi Tarihi* (çev. A. Aydoğan), Say yayınları, İstanbul, 2000.

Aristoteles, Antikçağ felsefesinin en önde gelen filozofudur. Benzer düzeyde bir felsefeye İlkçağda sadece Platon'un erişebildiği kabul edilir. Antikçağa damgasını vurmuş olan Aristoteles, pek çoklarına göre tüm çağların en büyük birkaç filozofundan biridir. Bilim ve felsefede onun başarmış olduklarıyla rekabet etme ümidi besleyebilen insan sayısının bir elin parmaklarını geçmediği hemen herkes tarafından kabul edilir.

Aristoteles, mantık, doğabilimleri, metafizik, psikoloji, etik ve siyaset felsefesi gibi pek çok alanda eser vermiştir. "Aristoteles külliyatı" olarak geçen, özgün haliyle Grekçe 1462 sayfadan oluşan eserler bütünü, derslerinin, kendisi ya da öğrencileri tarafından tutulmuş notlarından oluşur.

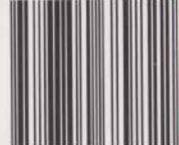
Aristoteles, bir yandan biyolojiyle, diğer yandan psikoloji ve etikle yakından ilişkilendirdiği eylem kuramını üç ayrı eserinde geliştirir. Bu eserlerden ilki *Ruh Üzerine*, ikincisi *Hayvanların Hareketleri Üzerine*, üçüncüsü ise *Nikomakhos'a Etik*'tir.

Hayvanların Hareketleri Üzerine, hareketin genel ilkeleri veya ortak nedenlerine dair çalışmalar üzerinden hayvani hareketin biyolojik ve psikolojik boyutlarını tüm detaylarıyla ele alır. Aristoteles, genel teleolojik yaklaşımına bağlı olarak, bütün hayvani hareketlerin amaçlı olduğunu söyler. Bir amaca bağlı olan, yani bir şeye yönelen veya bir şeyden sakınan hareketlerin kaynağında ya bilişsel ya da iradi unsurların veya her ikisinin birden bulunduğu kanaatindedir. Bu eserle, *Nikomakhos' a Etik*'e giden yolun temeli de atılmış olur.

Dilimizde, Aristoteles yolculuğunda atlanmış önemli bir ara durak olan *Hayvanların Hareketleri Üzerine*, Türkçeye ilk kez çevriliyor.

internet satış:
saykitap.com
7,50 TL

sayyayincilik.com
facebook.com/sayyayinlari
twitter.com/sayyayinlari
instagram.com/sayyayincilik